

ТРАНСФОРМАЦІЯ АГРАРНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ: РЕСУРСНІ ВТРАТИ, СТРУКТУРНІ ЗМІНИ ТА АДАПТАЦІЙНІ МЕХАНІЗМИ

М. М. БАБІЙ, здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти (доктор філософії)

А. В. ГРАМА, здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти (доктор філософії)

О. А. ШВЕЦЬ, здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти (доктор філософії)

Уманський національний університет

Досліджено основні чинники, що сформувалися під впливом агресії рф проти України та стримують розвиток аграрного виробництва на її території. Оцінено ступінь їх впливу на об'єми формування пропозиції окремих видів сільськогосподарської продукції від вітчизняних товаровиробників. Встановлено, що ключовим негативним фактором є проблеми в сфері логістики, а саме її висока вартість та обмеженість доступу до зовнішніх ринків. Не останню роль відіграють втрата контролю над значними площами земельних ресурсів та дефіцит кваліфікованого персоналу. Визначено перспективні напрями сприяння подальшому розвитку аграрного виробництва в країні, де ефект синергії мають забезпечити кооперація, диверсифікація товарного портфелю товаровиробників, реалізація інфраструктурних проектів, продумана державна політика.

Ключові слова: *аграрне виробництво, товаровиробники, земельні ресурси, персонал, логістичні проблеми, канали розподілу, інфраструктура, державна політика.*

Постановка проблеми. Аграрний сектор України протягом тривалого часу був і залишається одним із ключових структуроутворюючих елементів національної економіки, забезпечуючи значну частку валютних надходжень та відіграючи роль стабілізатора соціально-економічного розвитку держави. В довоєнний період галузь демонструвала динамічне зростання, характеризуючись високою маржинальністю та інвестиційною привабливістю. Це сприяло активному притоку капіталу як у сферу безпосереднього виробництва, так і в інфраструктурні та сервісні напрями, що забезпечували агробізнес належними ресурсами для модернізації, розширення та технологічного оновлення. Втім, із початком військової агресії російської федерації більшість аграрних суб'єктів господарювання опинилися в критично складних умовах. Значна частина виробничих площ потрапила в окупацію або у зони інтенсивних бойових дій, а матеріально-технічні активи зазнали руйнувань внаслідок ракетних та артилерійських обстрілів. Це призвело до часткової чи повної втрати можливості здійснювати виробничі процеси.

Додатково ускладнила ситуацію різка деградація логістичної інфраструктури, передусім її експортної складової, що обслуговувала зернові потоки. Блокада логістичних коридорів та суттєве зростання вартості транспортування не лише обмежили доступ виробників до зовнішніх ринків, але й унеможливили реалізацію раніше виробленої продукції на економічно привабливих умовах.

Попри масштабність викликів, аграрний бізнес продемонстрував значну гнучкість та адаптивність. Підприємства оперативно переорієнтовували логістичні маршрути, оптимізували виробничі процеси, переглядали структуру посівів і активно впроваджували антикризові управлінські підходи. Завдяки цьому аграрний сектор зумів зберегти роль ключового гаранта продовольчої безпеки держави та залишився одним із провідних постачальників зернових і олійних культур на світові ринки. Майже чотири роки повномасштабних бойових дій зумовлюють постійну появу нових структурних і ресурсних викликів, що потребують від товаровиробників якісно нових підходів до стратегічного планування, ризик-менеджменту та побудови логістичних ланцюгів. За таких обставин агроформування змушені не лише адаптувати наявні моделі виробництва та збуту, а й формувати нові інструменти забезпечення конкурентоспроможності та стійкості, що стає визначальним фактором їх подальшого розвитку в умовах воєнної та післявоєнної трансформації економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання забезпечення ефективного функціонування та розвитку аграрного сектору завжди викликали інтерес в науковому середовищі. Він значно посилювався із початком активної фази російської агресії проти України через важливість даного кластеру для національної економіки та забезпечення продовольчої безпеки держави. Так, у дослідженнях Солопа А. П. визначено та охарактеризовано основні фактори, що підтверджують тезу про важливість аграрного сектору для економіки України [1]; колектив науковців під керівництвом Мамелюк І. В. зосередив увагу на вивченні фінансово-інвестиційних аспектів у функціонуванні підприємств галузі [2]; схожою тематикою займався і Шуст О. А. з колегами [3]; науковий доробок Чернишової Л. В. полягає у визначенні особливостей здійснення економічного аналізу стану суб'єктів агробізнесу в залежності від традиційного та органічного способів виробництва [4]; у працях Дяченка М. І., Жмуденко В. О. [5], Мовчанюк А. В. [6], Русана О. М. [7], Негрей М. В. [8, 9] зроблено спробу оцінити негативний вплив бойових дій на стан та подальше функціонування галузі, ідентифікувати ключові виклики та запропонувати підходи для забезпечення адаптації до них; науковий пошук Білоченка А. М. полягав у вивченні проблем кредитування аграріїв в умовах військового стану [10]; Пенькова О. Г. та Харенко А. О. здійснили комплексний маркетинговий аналіз середовища функціонування суб'єктів аграрного бізнесу, що сформувалося в перший рік повномасштабної війни [11], а також дослідили трансформацію логістичної складової експорту продукції рослинництва [12].

Проте, незважаючи на досить різноманітні дослідження, переважна більшість яких охоплює початковий період російської агресії, зміни в середовищі функціонування суб'єктів аграрного сектору відбуваються досить

динамічно, що вимагає продовження подальших наукових пошуків із вирішення піднятої проблематики.

Метою статті є комплексна оцінка трансформаційних процесів в аграрному секторі України спровокованих повномасштабною війною, зокрема аналіз змін у ресурсному забезпеченні, структурі виробництва, кадровому потенціалі, матеріально-технічній базі й логістичній інфраструктурі, а також визначення ключових адаптаційних механізмів товаровиробників та стратегічних орієнтирів підвищення стійкості й конкурентоспроможності галузі в актуальних умовах ведення бізнесу.

Методика досліджень. Методологічною основою дослідження виступає системний підхід, який забезпечує комплексне бачення трансформаційних процесів, що відбуваються в аграрному секторі України під впливом воєнних чинників. Для поглибленого аналізу використано методи економічного та статистичного дослідження: порівняльної та структурної динаміки (оцінка змін у виробничих показниках і ресурсному забезпеченні); економічного аналізу (виявлення чинників вплинули на ефективності аграрного виробництва); логічного узагальнення та дедукції (формування висновків і теоретичних узагальнень щодо адаптаційних дій агробізнесу) та інших. Додатково застосовано метод експертних оцінок для уточнення тенденцій, що не повною мірою відображаються у статистичних даних. Інформаційну базу сформовано на основі офіційних даних Державної служби статистики України, матеріалів аналітичних досліджень та наукових публікацій з досліджуваної проблематики.

Результати досліджень. Виробництвом сільськогосподарської продукції в Україні займається велика кількість господарюючих суб'єктів, що різняться між собою як за організаційно-правовою формою так і масштабами ведення діяльності, рівнем спеціалізації, а отже фінансовими можливостями, бізнес-стратегіями та ресурсним забезпеченням (табл. 1).

Табл. 1. Групування суб'єктів господарювання за площею сільськогосподарських угідь, що перебувала у власності та користуванні

Земельний банк підприємств	2022*		2025*		Різниця даних 2025 до 2022, +/-	
	кількість, од.	площа угідь, тис. га	кількість, од.	площа угідь, тис. га	кількість, од.	площа угідь, тис. га
до 5,00	501	1,9	280	1,1	-221	-0,8
5,01–10,00	1349	10,5	1019	7,9	-330	-2,6
10,01–20,00	2298	35,6	1886	29,4	-412	-6,2
20,01–50,00	7194	267,0	6395	234,7	-799	-32,3
50,01–100,00	4169	302,8	4517	327,2	348	24,4
100,01–500,00	8222	1994,6	8609	2013,6	387	19,0
500,01–1000,00	2863	2051,8	2925	2086,5	62	34,7
1000,01–5000,00	4189	8739,0	4082	8547,3	-107	-191,7
більше 5000,01	505	4417,0	488	4591,3	-17	174,3

Примітка. * – дані на 1 січня; сформовано та проведено розрахунок авторами на основі [13].

Крім зареєстрованих в установленому порядку підприємств активними учасниками формування пропозиції продукції рослинництва і тваринництва виступають домогосподарства, що реалізують її надлишки. Традиційно склалося, що майже 3/4 в обсягах фінансових надходжень вітчизняних аграріїв припадає на галузь рослинництва, де ключовим ресурсом у масштабуванні виробництва виступають земельні угіддя. Початок повномасштабної війни розпочатої РФ проти України у 2022 році призвів до втрати контролю над значними територіями, що опинилися в окупації або зоні бойових дій. Так, за різними оцінками мова йшла про близько 10 млн. га сільськогосподарських угідь, з них 8 млн. га ріллі [14]. Природньо, що це призвело і до зменшення кількості профільних підприємств, однак на підконтрольних українському урядові територіях дана категорія господарюючих суб'єктів змогла наростити сукупний земельний банк (табл. 1). Основним чинником при цьому стала передача в оренду земельних паїв власниками, які в довоєнний період вели господарську діяльність на них самостійно, використовуючи послуги сторонніх організацій. Активні заходи проведені регіональними ТЦК і СП із мобілізації в сільській місцевості призвели до різкого скорочення пропозиції трудових ресурсів відповідної кваліфікації (в першу чергу механізаторів і водіїв), що змусило домогосподарства до вище вказаного кроку.

Реальна картина зменшення доступних для ведення аграрного виробництва земельних ресурсів в Україні спостерігається в процесі аналізу обсягів посівних площ під основними групами сільськогосподарських культур. Так, за чотири останніх роки вони зменшилися, в цілому, на 5,2 млн. га або 18,2 % (рис. 1).

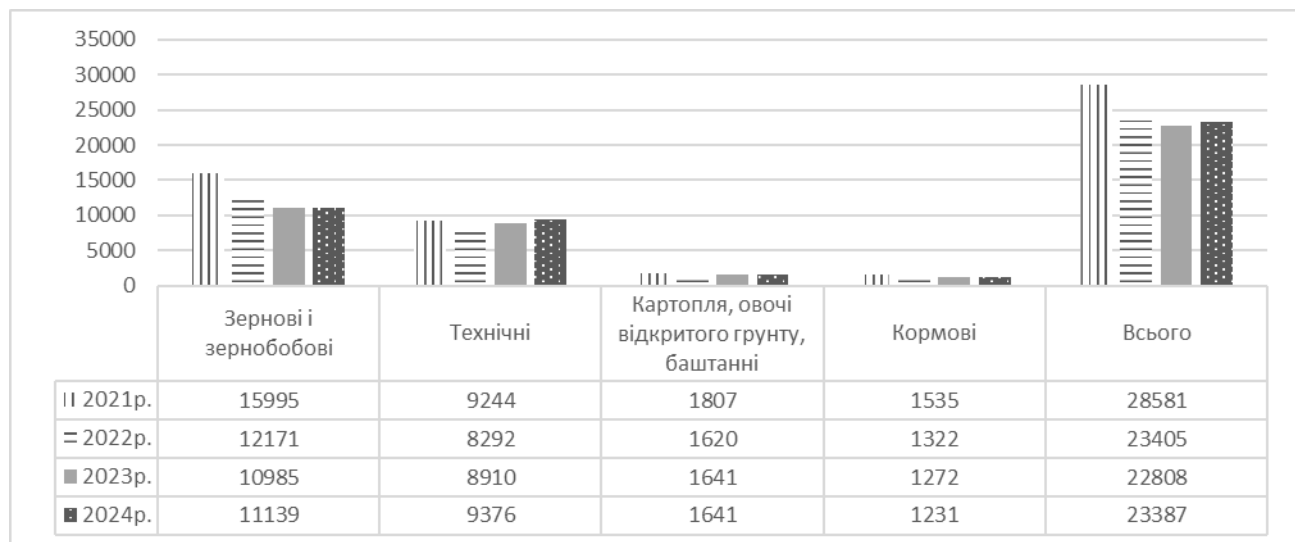

Рис. 1. Посівні площі під сільськогосподарськими культурами, тис. га

Примітка. Побудовано авторами за даними [15]. Дані за 2024 рік стосовно категорії «Картопля, овочі ...» недоступні з технічних причин на сайті Державної служби статистики України, тому за основу взятий показник попереднього року.

Крім того, відбулися зміни в структурі посівів, що було зумовлено переглядом товаровиробниками стратегічних орієнтирів ведення господарської діяльності. Останні, через утруднення і різке здорожчання логістичних операцій пов'язаних із здійсненням зовнішньоекономічної діяльності, почали часткову

переорієнтацію на види продукції, що призначені для внутрішнього ринку. В результаті частка зернових і зернобобових культур зменшилася із 55,9 % до 47,6 %, а технічних – зросла із 32,3 % до 40,1 %. Коливалися площі під картоплею, овочами та баштанними, що було пов'язано із втратою основних ареалів їх вирощування. Проте, стабільний попит на них з боку вітчизняних споживачів стимулював релокацію їх виробництва в центральні та західні регіони країни. Скорочення площ зайнятих кормовими культурами відбулося на фоні зменшення поголів'я сільськогосподарських тварин, в першу чергу ВРХ, вівців/кіз (табл. 2), знову ж таки, в основному, через швидку окупацію територій.

Табл. 2. Поголів'я сільськогосподарських тварин в аграрних формуваннях України

Рік	Велика рогата худоба, тис. гол.		Свині, тис. гол.	Вівці та кози, тис. гол.	Птиця, млн. голів
	усього	у т. ч. корови			
2021	2874,0	1673,0	5876,2	1140,4	200,7
2022	2644,0	1544,0	5608,8	1094,3	202,2
2023	2307,1	1352,8	4948,3	941,4	180,5
2024	2156,2	1262,9	5094,0	906,3	184,7
2025	2001,6	1154,7	4521,1	843,3	187,6
2025 до 2021, %	69,6	69,0	76,9	73,9	93,5

Примітка. Сформовано та проведено розрахунок авторами на основі [16].

В 2021 році кількість найманих працівників у сільському господарстві становила 422 тис., але з початком воєнний дій вона почала різко зменшуватися і на початок 2025 року оцінювалася на рівні 280,4 тис. Причинами цього стали припинення діяльності окремих господарюючих суб'єктів, міграційні процеси, а особливо мобілізація до лав ЗСУ. З метою недопущення кадрової кризи в галузі на державному рівні було прийнято рішення дозволити підприємствам, що обробляли понад 1 тис. га ріллі бронювати до 50 % свого персоналу, тоді як господарства менших розмірів були позбавлені такого права. Обидві групи товаровиробників змушені були самостійно долати проблему кадрового дефіциту, і першим кроком у цьому напрямі стало залучення до виконання технологічних операцій працівників пенсійного віку, які раніше вже були зайняті у цих господарствах. Також, потенційно покращити ситуацію могла б значна міграція внутрішньо переміщених осіб із південно-східних регіонів України, однак більшість із них не володіє необхідними навичками для роботи в аграрному секторі, що негативно позначилося як на якості так і швидкості виконання технологічних операцій. Посилення мобілізаційних заходів у подальші роки призвело до прискорення темпів вимивання кваліфікованих кадрів із галузі. Недосконалість механізмів бронювання, вплив суб'єктивних факторів, таких як поведінка представників ТЦК і СП, нездатність дрібного і середнього бізнесу скористатися умовами економічного бронювання змусили

керівників підприємств шукати інші можливості зберегти персонал. Так, наприклад, господарству було вигідно оплачувати навчання досвідченого працівника у закладах вищої освіти (більшість механізаторів та представників інших робітничих професій мали освіту на рівні середньої школи або ПТУ) і таким чином уберегти його від призову. Протягом останнього року стали непоодинокими випадки, коли у пікові періоди виконання робіт раніше мобілізовані працівники йшли на СЗЧ та неофіційно працювали на своїх попередніх/інших роботодавців. Додатковим чинником, що негативно позначається на продуктивності праці, є психологічне напруження персоналу, спричинене постійним.

Основні виробничі засоби у сфері сільського господарства та пов'язаних із ним послуг формували, станом на 2021 рік, близько 5 % сукупної вартості аналогічних активів у розрізі галузей національної економіки. Зростання їх обсягу на 123 млрд грн (26,7 %) у 2019-2021 рр., було зумовлено інтенсивним оновленням машино-тракторного парку сільськогосподарських підприємств. Водночас капітальні інвестиції в аграрний сектор в 2021 році досягли рівня 48080 млн грн (1850,2 млн. \$ США). Проте, вже у 2022 р. їх обсяг різко скоротився – на 35 % в національній валюті або 65 % в доларах США (у перерахунку за діючим курсом). Результатом цього стало призупинення фінансування окремих інвестиційних проєктів у регіонах, що опинилися в окупації або в безпосередній близькості до зон бойових дій. Навіть підприємства центральних та західних областей нерідко йшли на такий крок, оскільки власники або чекали завершення війни, або зазнали настільки значних економічних втрат, що не мали можливості продовжувати далі. Стабілізація ситуації в подальші роки сприяла активізації інвестиційної активності, що призвело до зростання капіталовкладень за результатами 2024 року до 41703,1 млн. грн (1017,1 млн. \$ США).

Аналіз довоєнної динаміки забезпечення товаровиробників основними засобами у розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь та одного працівника свідчить про наявність загалом позитивних тенденцій: капіталозабезпеченість зросла до 141,2 тис. грн на 100 га, а капіталоозброєність – 1,3 млн грн. Високі темпи оновлення матеріально-технічної бази випереджали приріст обсягів валової продукції, що спричинило певне погіршення показників ефективності використання основних засобів, однак цей спад не носив критичного характеру. Стосовно вартості основних засобів у 2022 р. Державна служба статистики не оприлюднила відповідних даних, однак очевидно, що їхній фактичний рівень суттєво знизився. Так, за оцінками експертів протягом 2022–2024 років прямі втрати аграрного сектору України становлять 10,4 млрд. дол. США (техніка – 5,9; зерносховища – 1,8; втрачений врожай – 2,0; багаторічні насадження – 0,4; тваринництво – 0,29), а непрямі (недоотриманий дохід товаровиробників через зменшення обсягів виробництва, інфляцію та здорожчання логістики) – 69,8 млрд. дол. США [19]. Особливо складна ситуація склалася в деокупованих регіонах, що обумовлено масштабними руйнуваннями виробничих будівель і споруд, а також масовими випадками викрадення сільськогосподарської техніки та іншого обладнання окупантами.

Блокування в лютому 2022 року основного експортного коридору аграрної продукції призвело до різкого падіння внутрішніх закупівельних цін на зернові культури, що відбулося на фоні рекордного врожаю 2021 року. Особливо уразливими в цій ситуації виявилися дрібні і середні товаровиробники, що не мали власних потужностей для тривалого зберігання збіжжя. Український уряд, трейдери та міжнародні партнери доклали значних зусиль для вирішення даної проблеми. Так, було досягнуто домовленостей про функціонування «зернової угоди» (пізніше її замінив морський коридор), активно нарощувалися обсяги експорту через порти на річці Дунай та західні кордони, дрібний та середній бізнес (в основному у прифронтових регіонах) забезпечувався полімерними рукавами для зберігання та технікою для їх навантаження. Проте, військові дії не дозволили повністю вирішити це питання. Основна проблема полягає в досить високих логістичних витратах пов'язаних із доставкою збіжжя до морських/річкових портів та інших локацій задіяних в експортних операціях. Аналогічні проблеми притаманні і внутрішньому ринку, проте переважна більшість перевезень здійснюється на відносно невеликій відстані, оскільки основними адресатами є переробні підприємства.

Оцінюючи стан ринкової інфраструктури слід відмітити досить високий рівень дефіциту потужностей для зберігання та переробки овочів, що значно посилився від початку війни. З одного боку, відбулася релокація виробництва вказаної продукції в центральні і західні регіони, а з іншого – наявні там сховища не розраховані на такий приріст. Є також проблемні моменти пов'язані із елеваторним господарством, а саме зростання вартості послуг, як із об'єктивних так і суб'єктивних причин. Низькі цінові пропозиції від трейдерів спонукають товаровиробників вичікувати періоди коли вони зростають, а отже формується запит на потужності для зберігання та доведення збіжжя до прийнятних якісних параметрів. Окреме питання стосується діяльності Укрзалізниці, як в контексті модернізації та нарощування рухомого складу так і якості колій і пропускної спроможності.

Отже, втрата близько 20 % сільськогосподарських угідь, складна ситуація із кваліфікованим персоналом та інші несприятливі фактори призвели до зменшення обсягів виробництва окремих груп аграрної продукції (табл. 3). Це стосується експортоорієнтованих культур та галузі тваринництва. Спостерігається ситуація коли окремі товаровиробники свідомо намагаються економити на ресурсах (використовують власний насіннєвий матеріал, неоригінальні ЗЗР, зменшують норму добрив і т. д.) одержуючи при цьому менші обсяги продукції, проте мінімізуючи ризики її реалізації за низькими цінами та знижуючи свою залежність від елеваторних підприємств. Не поодинокими в західних регіонах країни є випадки коли досить великі товаровиробники, маючи достатньо фінансових ресурсів накопичених за попередні роки та власні потужності для зберігання збіжжя, воліють взагалі його притримати до кращих часів, продаючи рівно стільки продукції, щоб забезпечити поточні виробничі потреби. Такий крок, на їхню думку, дозволить їм мінімізувати фінансові ризики в разі виникнення непередбачуваних ситуацій (наприклад, різке знецінення національної та провідних іноземних валют),

оскільки продовольство буде користуватися попитом та не втратить цінності за будь-яких умов.

Табл. 3. Обсяги виробництва сільськогосподарської продукції українськими аграріями (усі категорії господарств)

Продукція	2021	2022	2023	2024	Відношення 2024 до 2021, %
зернові і зернобобові культури, млн. т, в т. ч.	86,0	53,8	59,8	56,2	65,3
пшениця	32,2	20,7	21,6	22,4	69,6
кукурудза	42,1	26,2	31,0	26,9	63,9
соя, тис. т	3490,0	3443,8	4742,6	6635,2	190,1
ріпак, тис. т	2940,0	3318,0	4183,6	3591,3	122,2
соняшник, тис. т	16390,0	11328,7	12759,7	10955,9	66,8
буряк цукровий фабричний, тис. т	10850,0	9941,5	13129,7	12798,2	118,0
м'ясо (у забійній масі), тис. т	2438,3	2206,7	2239,5	2353,0	96,5
молоко, тис. т	8713,9	7767,7	7430,4	7246,4	83,2
яйця, млн. шт.	14071,3	11921,8	11379,4	11597,9	82,4
вовна, т	1497	1237	1187	1119	74,7

Примітка. Сформовано та проведено розрахунок авторами на основі [15, 20].

Український уряд, в умовах обмеженості доступних фінансових ресурсів, продовжує здійснювати заходи спрямованих на підтримку аграрного сектору, що проявляється у реалізації різноманітних ініціатив, як законодавчого так і фінансового характеру. Значна допомога надається міжнародним співтовариством, як організаціями так і окремими підприємствами. Особливо це було критичним у перший рік війни, коли перед початком весняних польових робіт аграріям надавалася допомога у вигляді насіннєвого матеріалу, ЗЗР, добрив та інших ресурсів. В основному ці зусилля було спрямовано на дрібний бізнес переважно деокупованих та прифронтових регіонів. Також, слід відмітити введення ЄС у червні 2022 року «торговельного безвізу» стосовно української аграрної продукції з метою підтримки вітчизняної економіки, що мав місце до середини 2025 року (перший рік практично без обмежень, а в подальшому із врахуванням певних нюансів) [21]. Попри завершення терміну його дії він дозволив товаровиробникам краще зрозуміти кроки, які доцільно здійснити для закріплення на ринках європейських країн, оскільки далі вони функціонуватимуть на них в умовах зони вільної торгівлі між Україною та ЄС.

Протягом чотирьох воєнних років аграрний сектор залишається одним із локомотивів національної економіки, не дивлячись на часткову втрату ресурсної бази та складні умови середовища функціонування. Він має значний потенціал для нарощування обсягів виробництва продукції, не лише рослинництва, а й

тваринництва. Першочерговим завданням, як перед урядом так і товаровиробниками є вирішення логістичних проблем в контексті зменшення витрат на ланцюги постачання та спрощення доступу до ринків збуту. Позитивно вплинути на ситуацію може подальша диверсифікація каналів розподілу, нарощування потужностей профільних переробних підприємств та збільшення обсягів експорту продукції із доданою вартістю. Мінімізувати виробничі та логістичні витрати, що особливо актуальним є для дрібних і середніх товаровиробників, дозволить розвиток кооперації та інтеграції. Так, участь в якості засновника збутового/сервісного кооперативу забезпечує для аграріїв економію на масштабі, сприяє зниженню транзакційних витрат, посилює їх позиції у взаємодії з переробниками підприємствами і логістичними операторами, дозволяє зберігати продукцію у спільних потужностях, а також отримувати доступ до більш вигідних цінових пропозицій. В економічному сенсі, для зменшення виробничих ризиків та підвищення конкурентоспроможності, товаровиробникам слід розглянути доцільність диверсифікації товарного портфелю (мова про культури з нижчим логістичним навантаженням), активніше інвестувати в енергозберігаючі технології та здійснювати заходи із підвищення кваліфікації персоналу і мінімізації його дефіциту через автоматизацію окремих процесів. З фінансової точки зору зусилля повинні бути спрямовані на формування серед господарюючих суб'єктів належної культури страхування потенційних ризиків, забезпечення їх доступу до дешевих кредитних ресурсів та програм із компенсації відсоткових ставок, можливості участі у міжнародних програмах підтримки, що пов'язані із модернізацією матеріально-технічної бази та розвитком профільної інфраструктури. Об'єднання зусиль уряду, міжнародних партнерів, професійних об'єднань та безпосередньо товаровиробників дозволить забезпечити ефект синергії у подальшому розвитку аграрного виробництва в Україні, що позитивно вплине не лише на стан національної економіки, а й рівень продовольчої безпеки в світі.

Висновки. Вплив умов ведення господарської діяльності сформованих під впливом повномасштабної війни суттєво трансформував структуру та динаміку аграрного виробництва в Україні, спричинивши втрату частини земельного фонду, скорочення, як кількісне так і якісне, трудових ресурсів та зниження інвестиційної активності. Незважаючи на це, аграрний сектор продемонстрував високу адаптивність, зберігши здатність на достатньому рівні підтримувати виробництво ключових видів продукції. Логістичні обмеження та падіння експортних цін стали визначальними факторами зміни стратегій діяльності товаровиробників, що проявилось у перерозподілі посівних площ і переорієнтації частини виробництва на внутрішній ринок. Суттєвим викликом залишається дефіцит кваліфікованих кадрів, який стимулював підприємства до перегляду кадрової політики, впровадження механізмів бронювання та пошуку альтернатив щодо утримання персоналу. Водночас втрати основних засобів та об'єктів інфраструктури актуалізують потребу в модернізації матеріально-технічної бази і розвитку переробних потужностей. Посилення ролі кооперації та вертикальної інтеграції здатне зменшити транзакційні витрати та підвищити

економічну стійкість малих і середніх виробників. Доступ до дешевих кредитних ресурсів, запровадження дієвих страхових механізмів і міжнародних програм підтримки є критично важливим для відновлення інвестиційного потенціалу галузі. Подальший розвиток зовнішньоторговельних каналів та розширення експорту продукції з високою доданою вартістю дозволять зменшити залежність українського аграрного бізнесу від змін у кон'юктурі світових продовольчих ринків. Загалом, ефективна координація дій держави, бізнесу та міжнародних партнерів створює умови для відновлення та довгострокового зміцнення аграрного сектору як стратегічного елементу економіки України.

Література:

1. Солоп А. Аграрний сектор України: сучасні виклики та можливості. *Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка*. 2024. № 20. С. 147–158. <https://doi.org/10.32782/2708-0366/2024.20.17>.
2. Макалюк І., Кашпуренко Т., Баранніков М. Становище підприємств аграрного сектору України в умовах війни: фінансово-інвестиційні аспекти. *Економіка та суспільство*. 2023. № 49. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-49-7>.
3. Shust O., Varchenko O., Krysanov D., Dragan O., Tkachenko K. Investment support of the agrarian sector of the economy of Ukraine in the pre-war and post-war periods. *AIC Economics and Management*. 2023. № 1. P. 6–26.
4. Чернишова Л. В. Економічний аналіз розвитку аграрного сектору економіки. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету*. 2024. № 7–8 (320–321). С. 85–94.
5. Дяченко М., Жмуденко В. Аграрний сектор України: поточний стан та його відновлення в умовах трансформаційних змін. *Економіка та суспільство*. 2023. № 56. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-56-8>.
6. Мовчанюк А. В., Дяченко М. І. Аграрний сектор України в умовах війни. *Ефективна економіка*. 2023. № 2. <https://doi.org/10.32702/2307-2105.2023.2.32>.
7. Русан В. М. Функціонування аграрного сектору в умовах війни. *Інтелект XXI*. 2022. № 2. С. 13–16.
8. Негрей М., Тараненко А., Костенко І. Аграрний сектор України в умовах війни: проблеми та перспективи. *Економіка та суспільство*. 2022. № 40. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-40-38>.
9. Негрей М. В., Трофімцева О. В. Аналіз функціонування аграрного сектору України в умовах війни. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2022. Вип. 102. С. 49–56.
10. Білоченко А. Кредитування аграрного сектору України в умовах війни. *Економіка та суспільство*. 2023. № 48. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-48-3>.
11. Penkova O., Kharenko A. Marketing analysis of the functioning environment of agrarian enterprises. *Ukrainian Black Sea Region Agrarian Science*. 2023. Т. 27. № 2. P. 28–40. DOI: <https://doi.org/10.56407/bs.agrarian/2.2023.28>.
12. Penkova O., Kharenko A. Transformation of marketing logistics for the export of Ukrainian crop production in the context of a full-scale war with the

Russian Federation. *Scientific Bulletin of Mukachevo State University. Series "Economics"*. 2023. Т. 10. № 1. Р. 37–48. DOI: <https://doi.org/10.52566/msu-econ1.2023.037>.

13. Групування суб'єктів за площею сільськогосподарських угідь, яка була у власності та користуванні (2022–2025 роки). Державна служба статистики України. Режим доступу: <https://ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 31.10.2025).

14. Agriculture in Ukraine: pre-war, status quo and a look ahead. Kyiv School of Economics. Режим доступу: <https://kse.ua/wp-content/uploads/2024/03/Market-analysis-and-Outlook-of-Ukraine-2023.pdf> (дата звернення: 03.11.2025).

15. Площі, валові збори та урожайність сільськогосподарських культур за їх видами та по регіонах (2021–2024 роки). Державна служба статистики України. Режим доступу: <https://ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 31.10.2025).

16. Тваринництво (1990–2024 роки). Державна служба статистики України. Режим доступу: <https://ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 31.10.2025).

17. Вартість основних засобів за видами економічної діяльності за 2013–2024 роки. Державна служба статистики України. Режим доступу: <https://ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 08.11.2025).

18. Капітальні інвестиції за видами економічної діяльності (2018–2025 роки). Державна служба статистики України. Режим доступу: <https://ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 08.11.2025).

19. Агросектор України після трьох років війни: втрати і виклики. Режим доступу: <https://superagronom.com/articles/771-agrosector-ukrayini-pislyatroh-rokiv-viyni-vtrati-i-vikliki> (дата звернення: 12.11.2025).

20. Держстат України озвучив фінальні обсяги врожаю – 2021. *АПК-ІНФОРМ*. Режим доступу: <https://www.apk-inform.com/uk/news/1526592> (дата звернення: 05.11.2025).

21. Таран С. ЄС припинив «Торговельний безвіз» для України. Що це означає? Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/eu-eprypnyv-torhovelnny-bezviz-dlya-ukrayiny/33435951.html> (дата звернення: 11.11.2025).

References:

1. Solop, A. (2024). Agrarian sector of Ukraine: Current challenges and opportunities. *Tavriya Scientific Bulletin. Series: Economics*, 20, 147–158. <https://doi.org/10.32782/2708-0366/2024.20.17>. [in Ukrainian].

2. Makalyuk, I., Kashpurenko, T., & Barannikov, M. (2023). The situation of enterprises in Ukraine's agrarian sector during the war: Financial and investment aspects. *Economy and Society*, 49. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-49-7>. [in Ukrainian].

3. Shust, O., Varchenko, O., Krysanov, D., Dragan, O., & Tkachenko, K. (2023). Investment support of the agrarian sector of the Ukrainian economy in pre-war and post-war periods. *AIC Economics and Management*, 1, 6–26.

4. Chernyshova, L. V. (2024). Economic analysis of the development of the agrarian sector of the economy. *Scientific Bulletin of Odesa National Economic University*, 7–8(320–321), 85–94. [in Ukrainian].

5. Diachenko, M., & Zhmudenko, V. (2023). Agrarian sector of Ukraine: Current state and recovery under transformational changes. *Economy and Society*, 56. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-56-8>. [in Ukrainian].
6. Movchaniuk, A. V., & Diachenko, M. I. (2023). Agrarian sector of Ukraine under the conditions of war. *Effective Economy*, 2. <https://doi.org/10.32702/2307-2105.2023.2.32>. [in Ukrainian].
7. Rusan, V. M. (2022). Functioning of the agrarian sector under wartime conditions. *Intellect XXI*, 2, 13–16. [in Ukrainian].
8. Nehrei, M., Taranenko, A., & Kostenko, I. (2022). Agrarian sector of Ukraine under wartime conditions: Problems and prospects. *Economy and Society*, 40. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-40-38>. [in Ukrainian].
9. Nehrei, M. V., & Trofimtseva, O. V. (2022). Analysis of the functioning of Ukraine's agrarian sector under wartime conditions. *Bulletin of V. N. Karazin Kharkiv National University*, 102, 49–56. [in Ukrainian].
10. Bilochenko, A. (2023). Lending to the agrarian sector of Ukraine under wartime conditions. *Economy and Society*, 48. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-48-3>. [in Ukrainian].
11. Penkova, O., & Kharenko, A. (2023). Marketing analysis of the functioning environment of agrarian enterprises. *Ukrainian Black Sea Region Agrarian Science*, 27(2), 28–40. <https://doi.org/10.56407/bs.agrarian/2.2023.28>.
12. Penkova, O., & Kharenko, A. (2023). Transformation of marketing logistics for the export of Ukrainian crop production during the full-scale war with the Russian Federation. *Scientific Bulletin of Mukachevo State University. Series "Economics"*, 10(1), 37–48. <https://doi.org/10.52566/msu-econ1.2023.037>.
13. State Statistics Service of Ukraine. (2025). Grouping of entities by the area of agricultural land owned and used (2022–2025). Retrieved October 31, 2025, from <https://ukrstat.gov.ua/>. [in Ukrainian].
14. Kyiv School of Economics. (2024). Agriculture in Ukraine: Pre-war, status quo and a look ahead. Retrieved November 3, 2025, from <https://kse.ua/wp-content/uploads/2024/03/Market-analysis-and-Outlook-of-Ukraine-2023.pdf>. [in Ukrainian].
15. State Statistics Service of Ukraine. (2025). Areas, gross harvests and yields of agricultural crops by type and by region (2021–2024). Retrieved October 31, 2025, from <https://ukrstat.gov.ua/>. [in Ukrainian].
16. State Statistics Service of Ukraine. (2025). Livestock production (1990–2024). Retrieved October 31, 2025, from <https://ukrstat.gov.ua/>. [in Ukrainian].
17. State Statistics Service of Ukraine. (2025). Value of fixed assets by type of economic activity (2013–2024). Retrieved November 8, 2025, from <https://ukrstat.gov.ua/>. [in Ukrainian].
18. State Statistics Service of Ukraine. (2025). Capital investments by type of economic activity (2018–2025). Retrieved November 8, 2025, from <https://ukrstat.gov.ua/>. [in Ukrainian].
19. SuperAgronom. (2025). Ukrainian agrarian sector after three years of war: Losses and challenges. Retrieved November 12, 2025, from <https://superagronom.com/articles/771-agrosector-ukrayini-pislya-troh-rokiv-viyni-vtrati-i-vikliki>. [in Ukrainian].

20. APK-Inform. (2025). State Statistics Service of Ukraine announced the final harvest volumes – 2021. Retrieved November 5, 2025, from <https://www.apk-inform.com/uk/news/1526592>. [in Ukrainian].

21. Taran, S. (2025). The EU has suspended the “Trade visa-free regime” for Ukraine: What does it mean? Retrieved November 11, 2025, from <https://www.radiosvoboda.org/a/eu-eprypynyv-torhovelnny-bezviz-dlya-ukrayiny/33435951.html>.

Annotation

Babiy M., Hrama A., Shvets O.

Transformation of the agricultural sector in Ukraine: resource losses, structural changes, and adaptation mechanisms

The article provides a comprehensive analysis of the transformations in Ukraine's agricultural production in the context of full-scale war and the resulting structural, resource, and market imbalances. It has been determined that the loss of about 20% of agricultural land, the reduction in the number of qualified personnel due to mobilization and migration, the destruction of the material and technical base, and the logistical crisis have significantly reduced the production potential of the industry. Based on statistical data, the scale of land redistribution among economic entities, the dynamics of sown areas, changes in the structure of crop cultivation, and trends in livestock development have been assessed. It is shown that commodity producers were forced to adjust their technological solutions, reduce the resource intensity of production, and reorient themselves to the domestic market in response to the high volatility of export logistics.

Special attention is paid to investment processes, the level of renewal of fixed assets, and the scale of direct and indirect losses in the agricultural sector. Key constraints on the development of market infrastructure are identified, including a shortage of storage facilities for products, rising costs of elevator services, and low transport route capacity. The paper outlines the role of state and international support, including visa-free trade with the EU and targeted assistance programs for small producers. It formulates directions for improving the sustainability and efficiency of the industry: optimising logistics, developing the processing and export of value-added products, intensifying cooperation, improving staffing, expanding access to financial instruments, and modernising the material and technical base.

Further development of foreign trade channels and expansion of exports of high value-added products will reduce the dependence of Ukrainian agribusiness on changes in global food markets. Overall, effective coordination between the state, business, and international partners creates conditions for the recovery and long-term strengthening of the agricultural sector as a strategic element of Ukraine's economy.

Key words: agricultural production, commodity producers, land resources, personnel, logistics problems, distribution channels, infrastructure, government policy.